

ERDŐ Péter, *Az egyházjog lelke. Kánonjog a társadalomban és a hívő közösségben* (Budapest, Szent István Társulat, 2021) 406 o.

Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek *Az egyházjog lelke* címmel állította össze legújabb kötetét, amelyet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem fakultási jogú Kánonjogi Posztgraduális Intézete fennállása 25. évfordulójának dedikált (5). A címválasztás meglepőnek tűnhet azok számára, akik a kánonjogot „szikár és lelketlen, a spiritualitástól és a mindennapi katolikus hitvalló magatartástól idegen” tudománynak tartják. Ez a felületes meggyőződés azonban tévesnek bizonyul, ha végigtekintünk azon a csodálatos lelki gazdagságon, amelyet az ősegyház életének kereteitől egészen a hatályos egyházjognak a lelkek üdvösségét szem előtt tartó működéséig megtapasztalunk. Így a munka címe önmagáért beszél. A szerző a kánonjog-történet területén végzett kutatásainak és tanulmányainak összegzésére már több önálló munkát jelentetett meg az elmúlt húsz évben,¹ valamint közreadta a Katolikus Egyház hatályos jogának kézikönyvét (vö. 1992; 1996²; 2003³; 2005⁴; 2014⁵).

Erdő Péter bíboros új kötete (amely illeszkedik a budapesti Kánonjogi Intézet 10. és 20. évfordulójára szerkesztett, tudományos alaposságú és a legfontosabb kortárs egyháztani és fegyelmi kérdéseket érintő köteteinek sorába)² a hatályos katolikus egyházjoggal és annak kánonjog-történeti kikristályosodási folyamatával foglalkozik. Egy-egy aktuális, nyitott kérdésre keresi a választ, az Egyház normatív diszciplináris hagyománya alapján. A tanulmányok válogatása és szerkesztése egységes gondolatmenetet tükröz. Az így megszületett munka áttekinti az egyházjog alapvető fogalmainak,

---

¹ Pl. *Egyházjog a középkori Magyarországon* (Budapest, Osiris, 2001); *Die Quellen des Kirchenrechts. Eine geschichtliche Einführung* (Adnotationes in ius canonicum 23) (Frankfurt am Main, Lang, 2002); *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn. Gesammelte Studien* (Aus Religion und Recht 3) (Berlin, Frank und Timme, 2005); *Storia delle fonti del diritto canonico* (Istituto di Diritto Canonico San Pio X, Manuali 2) (Venezia, Marcianum Press, 2008).

² *Az élő Egyház joga* (Budapest, Szent István Társulat, 2006); *Jog az Egyház hagyományában és életében* (Budapest, Szent István Társulat, 2016).

vizsgálódásának és szabályainak a kérdéskörét (21–86); az állam és Egyház kapcsolatát (89–163); az egyházjog különböző korokban és földrajzi helyeken megjelenő forrásait és mindennek az Egyház mindennapi életét meghatározó működését (167–269); a pápaság és a helyi egyházi közösség kapcsolatrendszerét (273–371); valamint a katolikus oktatás és nevelés kérdéskörét, bemutatva a Pázmány Péter Katolikus Egyetem sajátosságait és fejlődését (375–401). Ritkán mondható el a 21. században, hogy valaki egy adott tudomány teljes területén jelentős, a kutatást gazdagító eredményeket tud felmutatni. Végigtekintve azonban a jelen kötetbe bekerült tanulmányok panorámáján, azt kell állítanunk, hogy Erdő professzor ilyen jellegű munkát végzett a kánonjogtudomány területén.

A szerző eredetileg különböző céllal törekedett a kánonjogtudomány kérdéseinek a bemutatására, hol cikk, tanulmány, hol pedig előadás formájában. Ám mindegyikben közös a kánonjog problémafelvetésére való érzékenység és az Egyház tanítóhivatali iránymutatásának, valamint fegyelmi álláspontjának és hagyományának a hűséges követése. Talán leginkább négy fő – nagyon aktuális – témát emelhetünk ki a kötetből, amelyek a munka gerincét alkotják: a mérlegelés szükségessége és adott esetre szabott alapelvei az egyházi jogalkotásban, jogalkalmazásban és az egyházkormányzat gyakorlásában; a szinodalitás kérdése (különösen a presbitérium „lelkének” meghatározásában és a püspöki konferencia teológiai alapjainak körültekintő kifejtésében); a szent rendek felvételére való alkalmasságnak, az Istennek szentelt szolgálat felelősségének alapos bemutatása; továbbá a plébániák működésének és tevékenységének, a hívek hitben és szentségekben történő gondozásának sajátos útján betöltött egyedülálló küldetésének részletes leírása. Már az 1. fejezet kérdésfelvetése: *Ki az ember?* (21–38) olyan problémakört tárgyal, amely a 21. század minden gondolkodó emberét megérinti. Hiszen a felvilágosodás korától kezdve egyre több kezdeményezés törekszik arra, hogy új meghatározást adjon az emberi mivoltnak. A feltett kérdésre a Biblia és a keresztény antropológia alapján a legtömörebb összgezést a szerző így adja meg: „A keresztény emberkép fontos eleme a lelkiismeretről szóló tanítás. Az ember ugyanis nem maga szabja meg életének törvényeit, de saját tudata mélyén találkozik egy magasabb törvénnyel. Ez szólítja fel arra, hogy »szerezse és cselekedje a jót és kerülje a rosszat«” (37). Ezt egészíti ki a *Jog – erkölcs – manipuláció* című 2. fejezet (39–46). Erdő Péter árnyaltan mutatja be a jog és az objektív valóságon nyugvó erkölcs elfogadásának különleges létjogosultságát a 21. században (46). Mindezt nemcsak jogelméleti, kánonjogi, hanem teológiai és biblikus érvekkel is kellőképpen megvilágítja. Jól kirajzolódik, hogy a Szentírás, a tradíció, a szentségek, a tanítói küldetés és a megszentelés egyéb formái olyan alapadottságai az Egyháznak, melyek lényegileg meghatározzák annak működését és tevékenységét. Ez a fő törek-

vés – amely egyben az Egyház tevékenységének végső horizontjára utal – szabja meg minden egyházi hivatal működését, célja pedig a lelkek üdvösségében mint egyházi közjóban ragadható meg.

Látható, hogy az Erdő Péter bíboros új könyvében megjelenő kérdések, és az azokra teológusi érzékenységgel adott válaszok nem pusztán a kánonjogász olvasó számára szolgálnak további támpontokkal, hanem alapvetően érintik a krisztushívők mindennapi helyzetét, a klasszikus értékek elutasításának drámai megtapasztalását a körülöttünk lévő társadalomban és az arra adható szilárd válaszokat katolikus hitünk alapján. Ennek nagyon jó kifejezését adja a híveknek a keresztségben elnyert krisztusi hármasság feladatban való részvételének újszerű, a bibliai és korai egyházi hagyományra reflektáló kifejtése (274–276); a presbiteri testület sajátos – közös – karizmájának a bemutatása, amelyet a krisztusi kegyelem Lelkének elnyerésével, a rájuk bízottakért személyes alázattal, odafigyeléssel és felelősségteljesen kell gyakorolnia (277–284). Szorosan kapcsolódik mindehhez a plébániákon zajló lelképásztori munka egyedülálló szerepe, amelynek eszköze a saját pásztorra bízott hívekről való folyamatos gondoskodás (351–353, 368–371).

Annak ellenére, hogy a kötetben megtalálható témák többsége önálló tanulmány formájában, magyarul vagy idegen nyelven már napvilágot látott, integránsan egységes munkát tarthatunk kezünkben. Ezt mutatja a mű szerkezete, valamint hogy az egyes tanulmányok részben tartalmilag is átdolgozva, egységes koncepciót követve kerültek összegyűjtésre. A hivatkozásokban szereplő legújabb nemzetközi és hazai szakirodalom, a szöveg egészében megtalálható kereszttulások és gondolati hivatkozások a valódi önálló mű jellegét adják a kötetnek. Sőt, a mű olvasása közben többször szembesülhetünk a nyájáért felelős és aggódó lelképásztor gondoskodó iránymutatásával is, aki mindezt a Világegyház szemszögéből, a magyarországi viszonyokat közelebbről ismerve és szem előtt tartva fogalmazza meg.

A kötet elején olvasható előszót (7–9) követi a tartalom (11–12) és a műben használt rövidítések (13–17) részletes felsorolása. Ezt egészíti ki a könyv végén elhelyezett olasz és angol nyelvű (403–406) tartalomjegyzék.

Az egyházjog lelke című mű jól mutatja, hogy az Egyház mindennapi életében újra és újra felbukkanó – akár pasztorális – kérdések megválaszolása mértékadó módon csakis az Egyház fegyelmi működésének és a Tanítóhivatal álláspontjának ismeretében lehetséges. Ezért az Egyház mindennapos élete szempontjából kiemelkedően fontos, hogy a krisztushívők minél inkább értsek Egyházuk működési logikáját és az apostoli korig visszanyúló fegyelmi hagyományát. Erdő Péter bíboros új munkája ebben segíti a papokat, a világiakat és minden, a Katolikus Egyház jogrendje iránt érdeklődő olvasót.

Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem.

SZELESTEI N. László, *Prédikálás a 17. századi Magyarországon. Kéziratos kötetek*
 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 25)
 (Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség
 Kutatócsoport, 2020) 206 o.

Szelestei N. László legújabb kötetében mintegy másfél évtized kutatómunkájának eredményeit tette közzé. Az előszóban is említett *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században* című munkája mellett a *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulójáról* című forráskiadás is a kiadvány előzményének tekinthető. A 17. századi prédikációk szövegalkotási jellegzetességeit kéziratos források alapján vizsgáló kötetben a korábban már megjelent tanulmányok mellett új dolgozatok is helyet kaptak. Egyes forrásszövegek közlésére szintén itt kerül először sor. A dolgozatok szemléleti alapvetését jól érzékeltetik a mű alábbi sorai: „Régóta gyűjtögetem a prédikáló papok által készített beszédvázlatok, kéziratos szentbeszéd-ada-
 tait, mert fontosnak tartom, hogy ne csak az elméleti irodalom, retorikaokta-
 tási segédkönyvek, valamint kinyomtatott, »kész« prédikációk szolgáljanak
 vizsgálódásaink alapanyagául” (124). A forrásismertetést és -közlést előtér-
 be állító kötet tanulmányai e szándéknak megfelelően számos fontos adattal,
 illetve a kutatási eredményeket értelmező meglátással gazdagítják a szakiro-
 dalmat, az idézett rész folytatásában megfogalmazódó állításnak megfelelően:
 „A kéziratos vázlatok és fogalmazványok közelebb állnak a ténylegesen
 elmondott beszédekhez, mint nyomtatott változataik” (124).

Az első írás (*Prédikációra készülés a kora újkorban*) a szövegátvételekkel,
 mintakövetés révén létrejövő prédikációkra vonatkozó szakirodalom meglátá-
 sait árnyalja, a kompiláció terminus használati körének szűkebbre vonását ja-
 vasolva. A szerző szerint kompilálásról csak akkor kellene beszélnünk, ami-
 kor a prédikációszerző két vagy több művet felhasználva szerkeszti meg
 (legalább részben) önálló gondolatmenetre épülő szövegét, míg a kisebb át-
 alakító műveletek – stilisztikai módosítások, elhagyások és díszítő jellegű
 hozzátoldások – a kivonatolás kategóriája alá volnának inkább sorolandók.
 Ezen felül az imádságok esetéhez hasonlóan a prédikációk szövegvizsgálata
 során is fontos figyelembe venni a memóriában őrzött panelek, frázisok sze-
 repét, melyeket esetleg a mai olvasó önálló hozzátételnek is vélhet.

Az *Orációk szentekről* című tanulmány először az oráció és a prédikáció
 beszéd típusa közötti különbségeket emeli ki, hangsúlyozva, hogy az egyete-
 mek kari ünnepein elhangzó beszédek kapcsán az esetleges vallási vonatko-
 zású témák ellenére is orációkról van szó. A szerző az orációtanítás egyes
 jellegzetességeinek ismertetése után tér rá a bécsi magyar náció ünnepein

tartott beszédek közelebbi vizsgálatára, arra a kérdésre keresve a választ, hogy vajon mennyiben tekinthető valóban az akkor mindössze 14 éves Zrínyi Miklós alkotásának az 1634-ben elhangzó Szent László-napi szöveg. Noha egy másik ünnepi beszéd kapcsán merülnek fel a Johannes Foresius szerzőségét bizonyító adatok, ezek alapján az ifjú Zrínyi Miklós szerzősége is kétségbe vonhatónak tűnik.

A *Pozsonyi prédikációk az 1620-as évekből* című írás egy 36 latin és magyar prédikációt magában foglaló pozsonyi kéziratot mutat be, mely margóbejegyzéseknek köszönhetően az igehirdetésre való készülés, illetve az elhangzás körülményeinek nyomait is megőrizte. A vizsgálat alá vont fogalmazványok jellege megerősíti azt a feltételezést, hogy „a papok többsége szövegkövetés alapján prédikált” (42). A kézirat tanúsága szerint a felhasznált szövegek között nemcsak prédikációkat kell értenünk, hanem alkalmadtán magyar nyelvű vitairatokat is, ami arra mutat, hogy a szakirodalomban elterjedt véleménnyel szemben a 17. századi katolikus igehirdetési gyakorlat sem mellőzte teljesen a kontroverz jellegű megnyilatkozási módokat. Ilyen hitvitázó prédikációra a következő dolgozatban ismertetett másik pozsonyi kézirat predikációgyűjteményben is találhatunk példát.

A *Pázmány Péter beszédei szöszéken* címet viselő tanulmányblokk négy tematikailag szorosabban összefüggő írást tartalmaz. Pázmány Péter prédikációi a korszak népszerű, hallomás vagy olvasás révén széles körben ismert szövegei voltak. Az elmúlt évtizedekben fellendülő kutatás számos esetben szövegszerű, részletes összevetések útján igazolta Pázmány műveinek kompilációs céllal történő felhasználását. Ezek a tanulmányok azonban elsősorban a nyomtatott munkák vizsgálatára koncentráltak, ezért mindenképpen hiánypótlónak tartható, hogy a recenzált kötet a kézirat források szövegeit a szóbeli igehirdetésre való felkészülés szempontjából vállalja.

A megelőző forrásfeltáró elemzések sorát gyarapítja egy 1650 előtt keletkezett prédikációs kötet vizsgálata (*Kézirat predikációs kötet a 17. század közepéről*). E kézirat anyag azért különösen érdekes, mert a Pázmány-prédikációk használatának eddig ismert legkorábbi példáit tartalmazza. A fennmaradt prédikációvázlatok nagy segítséget nyújtanak a prédikálásra való készülés folyamatának megismerésében, sőt olykor egy-egy előkerülő új forrásnak köszönhetően eddig irodalmi szempontból nem vizsgált szerzőt is felfedezhetünk. Ilyen alak Kuzmics Péter is, akinek megtalált töredékes Szent György-napi prédikációfogalmazványát tárgyalja a következő dolgozat (*Kuzmics Péter Szent György-napi prédikációja*), Pázmány Péter szövegeinek forrásként való használati módjához nyújtva újabb adalékokat. A tanulmányok e vonulatához csatlakozik a Pázmány-prédikációk egyik latinra fordított változatát bemutató és közlő írás is (*Pázmány Péter-prédikációk latin nyelven*). A szerző annak valószínűsíthető okára is rámutat, hogy miért

lehetett szükség a Pázmány-szövegek latinra fordítására: az elmondott prédikációk valószínűleg a színhely nem magyar nyelvű néprégeihez szólhattak. A részleges latin fordítás és a magyar eredeti tanulmányozását megkönnyíti a párhuzamos hasábokban való közlés, illetve a forrásszöveg egyes szakaszainak elhagyását jelző áthúzások. A Pázmány-prédikációk hatástörténetével foglalkozó dolgozatok sorát a *Pázmány Péter prédikációi az oktatásban (1700 körül)* zárja, mely egy bencés eredetű, a szerzetesnövendékek gyakorlati oktatásához kapcsolódó kéziratos kötet fogalmazványainak segítségével próbál a prédikációkészítés menetéről további információkat nyerni. A tanulmány elemzéseiből kitűnik, hogy az egyes szerzők saját prédikációikat mindig mintaszövegeket követve, de különféle mértékű és jellegű átalakító műveletek segítségével hozták létre.

Az utolsó két írás a Bárkányi János és Liptay István nevéhez köthető kéziratos prédikációkat vizsgálja. Bárkányitól a függelékben, a kötet leírása után egy rövidebb és egy hosszabb részlet, illetve egy teljes beszéd szerepel. A ferences szerzetes beszédeit átható s a szövegeket a mai olvasó számára is élvezetes olvasmánnyá tevő költőiség érzékeltetésére talán egyetlen rövid szakasz idézése is elegendőnek fog bizonyulni: „Mert álnok, csalárd, hamis muzsikásokat, kántorokat minden varázsló, bűbájós boszorkányoknál hamarabban megcsaló discantort, tenort, basszistát ez a mérges orgonás, az halál, környületek állatott, kiknek ha éneklések halljátok, ah, higgyétek el, mint a tengeri habok közt hajózató révészek, ha a szirének ékes éneklések örömmel hallják, veszélyek várják és mézes de mérges éneklésekkel őket elalutják, és a mély örvényekre bocsátják” (149).

Liptay István kéziratos prédikációi már az évszázad végéről származnak. Liptay ehelyütt elemzett mintakövető prédikációja a latin forrásszöveg stilisztikai bővítésekkel való fordítására, a mondatok hangzatosságra törekvő megformálására nyújt példát. A korszak különösen érdekes prédikációtípusát képviselik a dramatikus elemeket is magukba olvasztó beszédek; a Liptaytól idézett szövegrészekben néhány ilyen, dramatikus mozzanatokkal is operáló részletet is olvashatunk.

Összegzésképpen elmondható, hogy a kötet alapos és jól áttekinthető ismertetést nyújt a régiség prédikációirodalmának egy eddig kevésbé kutatott területéről. A tanulmányok többségét kísérő válogatott forrásközlések pedig a szélesebb közönség számára is nagymértékben megkönnyítik e ma már csak körülményesen hozzáférhető és nehezen olvasható kéziratos szövegek megismerését.

Hernády Judit

Barokk freskófestészet Magyarországon II: Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye (szerk. Jernyei Kiss János; Budapest, MMA, 2020) 560 o.

Immár a második kötete látott napvilágot a Barokk freskófestészet Magyarországon című könyvsorozatnak. A reprezentatív mű az MMA Kiadó és a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ kiadásában a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával jelent meg.

A sorozat második kötete a Dunántúl déli felén található barokk freskókat mutatja be. Ezen a területen a nagyvárosi, szerzetesi templomok, székesegyházak és főnemesi kastélyok helyett a kisebb városi és falusi plébániatemplomok vannak többségben. A barokk freskófestészet, e dekoratív, monumentális műfaj emlékeivel azonban nem csupán a lenyűgöző méretű székesegyházakban vagy a pompás világi épületek reprezentatív tereiben találkozhatunk. A kisebb templomokban, sőt az apró kápolnáknak sem mondtak le a korszak festészetének jellegzetes, illuzionisztikus hatásáról.

A barokk a magyar nemzet újjászületésének nagy korszaka, s ennek a korszaknak a leglátványosabb tanúi a kastélyok és templomok mennyezetfreskói. Ezek a teljes enteriört meghatározó alkotások a kor leginkább elismert művészi teljesítményének számítottak. De mit jelent nekünk ma a barokk? A képek „üzenete”, „működése” néha magyarázatra szorul, de a műveket megismerve közvetlen tapasztalathoz juthatunk a korszak határon átívelő kultúrájáról. Ezek a műalkotások is tanúi annak a rendkívül szoros kulturális kapcsolatrendszernek, amely Közép-Európát összetartja. Az antik-keresztény örökségből táplálkozó mennyezetfestészet olyan közös nyelv volt, amit mindenki értett. Ugyanakkor a helyi, nemzeti sajátosságokat – a történelem nagy eseményeit és szereplőit, a nemzeti szenteket, a népi vallásosság megnyilvánulásait, a lokális zarándokhelyek kultuszformáit – is megjelenítik ezek az alkotások. Aligha van látványosabb műalkotás a teret újratereztető freskóműnél. Csodálhatjuk a virtuóz technikai tudást, amellyel létrehozták, és kutathatjuk mint kultúrtörténeti forrást, a múlt tanúját. A bonyolult allegóriák mögötti elvont jelentéstartalmak, teológiai eszmék a mai kor embere számára bizony nehezen érthetők. Rengeteg háttértudás és a barokk képi nyelv ismerete szükséges ehhez. A Barokk freskófestészet Magyarországon könyvsorozat köteteiben mindezt készen kapjuk. A képek segítségével mélységében megismerhetjük azt a kulturális közeget, amely 18. századi közép-európai emberek gondolkodását meghatározta.

A Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ a magyar műemlékvédelem lassan másfél évszázados hagyományát folytatja azzal, hogy a módszeresen dokumentált, tudományosan feldolgo-

zott emlékanyagot könyvek formájában is hozzáférhetővé teszi. A műemlékvédelem kezdeteitől fogva különösen érdeklődik a freskók iránt, amelyek elválaszthatatlan részei az épületeknek, mégis önálló, rendkívül látványos műalkotások. Sérülékenyebbek az épületeknél, ezért dokumentálásuknak igen nagy a jelentősége. Sokáig csak a középkori freskók számítottak műemléki értéknek, ma azonban már senki sem vitatja például Dorffmaister István vagy Franz Anton Maulbertsch freskóinak jelentőségét. Így a sorozat szépen illeszkedik azoknak a reprezentatív, freskókat bemutató könyveknek a sorába, amelyek első darabja Rómer Flórisé volt (*Régi falképek Magyarországon*, 1874).

A könyvsorozat megjelenését előkészítő nemzetközi – bajor, osztrák, cseh, szlovák, lengyel, szlovén, horvát – kutatás keretében megkezdett tudományos program Magyarországon zárult le elsőként. A kutatás Magyarországon 2009-ben OTKA-támogatással indult meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténet Tanszékén partnerségben a mindenkori műemlékvédelmi intézmény tudományos részlegével. A hatalmas mennyiségű kézirat és fotóanyag kiadását a Magyar Művészeti Akadémia felvállalta, a nagyszabású vállalkozás elindulását Spányi Antal megyéspüspök segítette. A sorozat első kötetét Erdő Péter bíboros érsek mutatta be.

A kötetek tudományos jelentősége, hogy kutatási eredményei újraírják a magyar művészet egyik legtermékenyebb és leglátványosabb médiumának történetét.

A kötet szerzői: Fülöp András, Gaylhoffer-Kovács Gábor, Golub Xénia, Herczeg Renáta, Jernyei Kiss János, Kostyál László, Nagy Veronika, Opra Zsuzsa, Pap Eszter, Serfőző Szabolcs, Somorjay Sélysette, Szundi Anett, Turcsányi Lilla, Vargyas Zsófia, Zsámbéki Monika. A könyv létrehozásában részt vettek: Jernyei Kiss János, a kutatási program vezetője, a sorozat szerkesztője (PPKE BTK, Művészettörténet Tanszék), Pécsi Györgyi igazgató (MMA Kiadó), Almássy Kornél igazgató (MÉM MDK), Varga Ágota (olvasószerkesztés, fotójogok, koordináció), Király Gábor (könyvtervezés, tördelés), Áment Gellért (képszerkesztés), Gaylhoffer-Kovács Gábor (fotók), Szökrön Péter, Szökrön Eszter (alaprajzok), Gaylhoffer-Kovács Gábor, Nagy Veronika (előkészítés, szervezés, MÉM MDK).

Smohay András

HANDGRÄTINGER, Thomas, *Szent Norbert érsek és rendalapító* (Gödöllő, Magyar Premontrei Cirkária, 2019) 171 o.

A Premontrei Kanonokrend a rend generális apátja tanácsának egyetértésével meghozott döntése alapján 2020. november 29. és 2022. január 9. között ünnepeli alapításának 900. évfordulóját. A döntést követően – már a hivatalos megemlékező időszakot megelőzően is – számos liturgikus, kulturális, tudományos és felújítási munka indult meg a Premontrei Rend minden cirkáriájában (tartományában). Ebbe az előkészületi folyamatba illeszkedik Magyarországon Thomas Handgrättinger, premontrei generális apát (2003–2018) 2011-ben Magdeburgban megjelent német nyelvű munkájának jelentősen átdolgozott, magyar kiadása Ullmann Péter fordításában.

Thomas Handgrättinger munkája egy premontrei hivatását komolyan megéltő, számos rendi feladatot ellátó, a rend jelenlegi működésére kellő objektivitással rálátó szerzetes-kanonok által készített reflexió, amely a mai körülményekre és intézményes tevékenységre reflektálva visszatekint Xanteni Szent Norbert személyére és életének azokra a meghatározó fordulataira, amelyek elsősorban a lelkiség, a szerzetesi élet és a pasztorális munka területén maradandóan – mind a mai napig – meghatározzák a Premontrei Rend életét minden közösségben. A kötetben jól elkülönül egymástól Handgrättinger generális apát reflexiója és a Magyar Cirkáriára vonatkozó részletes leírás (vö. Függelék), amely Boldvai Márton Bertalan, Fejes Rudolf Anzelm apát, Kara Anna és Juhász Katalin Ágnes általános főnöknő munkáját dicséri.

A reprezentatív mű három nagyobb egységre oszlik. Az Előszó után (7–10), sajátos helyen, legelőször Szent Norbert halálának leírását olvashatjuk (11–18). A nem hagyományos kezdő fejezettel a szerző arra kívánja felhívni az olvasó figyelmét, mintegy pillanatképként, hogy milyen helyzetben találjuk a Premontrei Rendet akkor, amikor szentéletű alapítója elhunyt. A leírásból egyértelműen kitűnik, hogy Szent Norbert 1134. július 6-án bekövetkezett halálakor jól szervezett, központosított, Szent Ágoston Reguláját és a rendi Statútumokat következetesen követő, széles körben elterjedt rendről beszélhetünk. Temetésére a magdeburgi Miasszonyunk-kolostortemplomban, a Szent Kereszt-oltár alá helyezve került sor, szentté avatása pedig 1582. július 28-án történt.

A 2. fejezet felidézi Szent Norbert életét – az előzményeit annak a letisztult rendi állapotnak, amelyről halála kapcsán olvashatunk – tizenöt téma köré rendezve. Ezek: születése, származása, neveltetése és tanulmányai (18–25); az 1111. évi első római útja (25–26); Norbert radikális megtérése 1115-ben (26–36); Norbert mint zarándok és vándorprédikátor (36–40); 1121 karácsonya és a megszervezett rend megszületése (41–59); az 1122-es wormsi konkordátumban játszott szerepe (59–62); a premontreiek elterjedé-

se Németalföldön (64–65); újabb római látogatása 1125-ben (66–70); tevékenysége a speyeri birodalmi gyűlésen (70–71); magdeburgi érseki kinevezése 1126-ban (71–73); a magdeburgi Miasszonyunk-prépostság 1129. évi megalapítása (75–80); az 1130-as egyházszakadás rendezésében vállalt szerepe (80–83); tevékenysége III. Lotár császár követeként 1132–1133-ban (85–91); életének utolsó évei, 1133–1134 (91–95). A rövid tartalmi összegzésből látható Xanteni Szent Norbert egyedülálló életének mindhárom alapvető eleme: az elvonultság és a lelki elmélyülés rendi keretek közötti megvalósítására törekvő szerzetes-kanonoki életideál; a püspökszentelésből fakadó lelkipásztori kötelességek teljesítése a rábízott nyáj tekintetében; valamint magdeburgi érsekként az egyházi és az állami belső feszültségek feloldásában vállalt felelősségteljes munka.

A 3. fejezet kitekintés a Premontrei Rend történetére. Elsőként Norbert szentté avatásának rövid vázlatát olvashatjuk, majd földi maradványainak későbbi sorsát ismerhetjük meg. A reformációt követően, 1627-ben ugyanis Magdeburgból a továbbra is katolikus Strahovba vitték át maradványait. Ezt a két kiemelkedő eseményt egészíti ki a rend történetének rövid összegzése, majd a rend szervezetének, felépítésének, férfi és női közösségeinek a bemutatása, végül néhány átfogó gondolat a premontrei életideál megvalósíthatóságáról és jelentőségéről korunkban (96–122).

A Zárszó után (123–124) olvashatjuk azt a függelékét, amely röviden mind történetük, mind jelenlegi munkájuk tekintetében bemutatja a Magyar Cirkáriához tartozó közösségeket: a Csornai Premontrei Prépostságot (125–132), a Váradhegyfoki Premontrei Prépostságot (133–139), a Gödöllői Premontrei Apátságot (141–153) és a Zsámbék központtal működő Premontrei Női Kanonokrendet (154–160).

A kötet nagyszámú képillusztrációt tartalmaz a Premontrei Rend történetének különböző időszakaiból, valamint a munka végén helyet kapó jegyzeteken túl (161–165) önálló nemzetközi irodalomjegyzék is segíti az olvasót (166–169).

A Thomas Handgrätinger emeritus generális apát által magyar nyelven megjelentetett, a magyarországi premontreiek 21. századi életéről is betekintést nyújtó mű méltó módon állít emléket az alapításának 900. évfordulóját ünneplő Premontrei Rendnek. Teszi ezt úgy, hogy a rendalapító Szent Norbert életét állítja a középpontba. Az alapító személyéhez, spiritualitásához, áldozatos lelkipásztori tevékenységéhez, az ágostoni Regulához, de mindezek felett a legméltóságosabb Oltáriszentség tiszteléséhez való ragaszkodás ma is egyedülálló küldetéssel ruhazza fel a premontrei közösség tagjait a lelkek üdvösségének szolgálatában.

Szuromi Szabolcs Anzelm, O.Praem.

TÓTH Krisztina, *Az Apostoli Szentszék és Trianon egyház kormányzati következményei* (Collectanea Vaticana Hungariae III/1) (Budapest – Róma, Gondolat – MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2021) 44 o.*

Tóth Krisztina, az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tudományos munkatársa a magyar történelem egyik, ha nem a legtragikusabb, egy évszázaddal ezelőtti eseményének emlékére írta meg *Az Apostoli Szentszék és Trianon egyház kormányzati következményei* című tanulmányát. A kiadvány a Tusor Péter szerkesztésében megjelenő rangos Collectanea Vaticana Hungariae könyvsorozat III. alsorozatának nyitódarabja. A szerző tanulmányában a szakirodalomból már ismert tényeket egészíti ki, helyenként pontosítja különféle újabb vizsgálat alá került levéltári források segítségével. Ezek közül különösen fontos a vatikáni kútfők bevonása, melyek segítik eddigi ismereteink tágabb perspektívából való vizsgálatát e számunkra, magyarok számára szomorú, de különösen fontos témáról, sorsfordító eseményről, s jelen esetben a magyar Katolikus Egyházat érintő rövid és hosszú távú, máig ható következményeiről.

Művében Tóth Krisztina átfogóan, ha nem is monografikus szinten, de információ-gazdagon mutatja be, miként vélekedett az Apostoli Szentszék az 1920. június 4-én beálló helyzetről, az odáig és onnantól tovább haladó folyamatokról. XV. Benedek pápa (1914–1922) és utódai – Csernoch János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek (1912–1927) érvelését is figyelembe véve – nem törekedtek az egyházmegyehatárok gyors megváltoztatására. A szerző röviden, de lényegre törően bemutatja, hogy az egyes egyháztartományok, illetve egyházmegyék esetében milyen kérdések, nehézségek merültek fel. Tárgyalja, hogy az egyes püspöki székek betöltésének kérdésében milyen álláspontot képviseltek a különböző kormányok, miként igyekeztek kezelni a helyzetet az egyes apostoli nunciusok – javaslatokkal látva el az Apostoli Szentszék –, valamint az egyes érsek és megyéspüspökök miként tudták gyakorolni joghatóságukat (iurisdictio) egyházmegyék felett saját maguk, esetleg helynökeik útján, avagy átmeneti időre a nehézségek miatt milyen esetekben neveztek ki apostoli kormányzókat, akik a pápa képviselőjében látták el az egyház kormányzatot. Olvashatunk továbbá az elszakított területekre került püspökök működési problémáiról, az akadályozásukra irányuló törekvésekről, de az anyaországban székelő főpapoknak az elszakított területek vonatkozásában mutatkozó „falakba ütközéséről” is. A szerző figyelmet szentel annak is, hogy ahol latin és görög rítusú katolikusok is voltak, ott mikor és milyen mértékben fordultak elő rítusváltások,

* A recenzió az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretén belül készült.

esetleg az ortodoxiára való áttérések. Érthetően az ilyen esetek a korszak csehszlovákiai, különösen pedig romániai térségeiben voltak gyakoriak.

Tanulmánya kapcsán a szerző leszögezi, hogy „megírásának célja [...] egy átfogó kép megrajzolása, méltó megemlékezés a száz évvel ezelőtt történekről és annak következményeiről, hatásáról a katolikus egyházszervezetre”. Továbbá nem titkolt szándéka volt, hogy felhívja a figyelmet a lábjegyzetekben szereplő szentszéki forrásokra, s ezzel elősegítse a kutatások jövőbeni kiszélesítését, elmélyítését. A tanulmány végén találjuk a felhasznált források jegyzékét levéltáranként csoportosítva. Tóth Krisztina három-három vatikáni és magyar archívum anyagát vizsgálta munkája során; ezek felsorolását részletes bibliográfia követi a felhasznált szakirodalommal, végül pedig angol nyelvű rezümé zárja a kiadványt.

Sági György